

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

ЗОЛОТАРЬОВА ТЕТЯНА ВІКТОРІВНА

УДК 376.22–056.26–056.3

ОПОСЕРЕДКОВАНЕ КОРЕКЦІЙНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ДИТЯЧИМ ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ

13.00.03 – корекційна педагогіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
ШЕВЦОВ Андрій Гаррієвич,
Державна наукова установа
«Науково-практичний центр профілактичної
та клінічної медицини»
Державного управління справами,
головний науковий співробітник.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ДМИТРІЄВА Ірина Володимирівна,
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»,
завідувач кафедри технологій спеціальної
та інклюзивної освіти;

кандидат педагогічних наук
ЛАСТОЧКІНА Олена Володимирівна,
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка,
старший викладач кафедри логопедії.

Захист відбудеться 12 травня 2021 р. о 13-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.23 Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано 09 квітня 2021 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. В. Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У зв'язку з новими відкриттями в галузі психофізіології, спеціальної психології й педагогіки сучасний освітній простір вимагає переосмислення і творчого використання психолого-педагогічної спадщини різних історичних періодів у спеціальній освіті заради створення нових підходів та методик корекційного навчання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами (ООП).

У повсякденному житті часто виникає потреба в складанні й розв'язуванні арифметичних задач, що вимагає наявності вміння виділяти інформацію, уявляти предметну і сюжетну ситуацію задачі, розв'язувати її й перевіряти правильність отриманої відповіді. Традиційно на уроках математики застосовуються методики, різна структура яких обумовлена змістом навчального матеріалу та відповідними дидактичними прийомами. Недостатньо свідоме включення уваги, сприймання, пам'яті, мислення, уяви, умінь з предметно-сюжетного малювання (далі – ПСМ), розв'язування і складання простих арифметичних задач (далі – ПАЗ) в одне динамічне об'єднання пригнічує розвиток названих підсистем та зв'язків між ними, що проявляється у труднощах одночасного застосування й адекватного міжпредметного перенесення своїх умінь в нові умови, виправлення власних помилок тощо.

Ця ситуація у сфері спеціальної освіти на сучасному етапі надає надзвичайної актуальності проблемі пошуку нової методики роботи з молодшими школярами з ДЦП – методики міжпредметного перенесення та корекційного управління розвитком загальних пізнавальних навчальних дій (далі – ЗПНД) та умінь молодших школярів із ДЦП зі складання простих арифметичних задач, опосередкованого розвитком умінь з предметно-сюжетного малювання.

Процесам корекції та розвитку знань, умінь та навичок у дітей з ООП, корекційно-реабілітаційній роботі у цілому присвятили свої праці сучасні дослідники: Ю. Бистрова, В. Бондар, О. Глоба, І. Дмитрієва, В. Засенко, С. Конопляста, О. Ласточкіна, С. Миронова, В. Нечипоренко, Н. Пахомова, О. Романенко, В. Синьов, М. Супрун, В. Тарасун, С. Федоренко, Л. Фомічова, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін. Особливості навчально-виховної, корекційно-розвиткової та реабілітаційної роботи з дітьми з ДЦП розглядали вітчизняні науковці: О. Романенко, Т. Скрипник, Л. Ханзерук, О. Чеботарьова, А. Шевцов та ін. Вперше застосовувати синергетичний підхід до освіти запропонували В. Аршинов і В. Буданов; у корекційно-реабілітаційній роботі системно-синергетичний підхід обґрунтовано А. Шевцовим.

Проте спеціальній освіті як науковій галузі бракує системно-синергетичних досліджень щодо встановлення міжпредметних зв'язків та методів міждисциплінарного перенесення вмінь, зокрема зі сфери образотворчого мистецтва в математику, що сприяло б інтенсифікації корекції й розвитку інтелектуальних здібностей молодших школярів із ООП, зокрема з ДЦП. Даний напрямок ми вважаємо важливим, оскільки міждисциплінарний підхід сприяє оптимізації освіти та соціалізації дітей з ООП, що й зумовило вибір теми дослідження: **«Опосередковане корекційне управління розвитком молодших школярів з дитячим церебральним паралічем».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану наукової роботи кафедри ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології факультету спеціальної та інклюзивної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Зміст освіти, форми, методи і засоби підготовки вчителів». Тему дисертаційного дослідження затверджено рішенням Вченої ради НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 11 від 25 листопада 2010 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 8 від 30 листопада 2010 р.).

Мета дослідження полягає у науковому обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці методики міжпредметного перенесення та корекційного управління розвитком загальних пізнавальних навчальних дій та вмінь молодших школярів із ДЦП зі складання простих арифметичних задач, опосередкованого розвитком умінь з предметно-сюжетного малювання.

Для досягнення мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Здійснити аналіз загальних і спеціальних психолого-педагогічних наукових досліджень з проблеми корекції й розвитку системи вмінь з математики та образотворчого мистецтва та загальних пізнавальних навчальних дій у молодших школярів.

2. Визначити критерії діагностики та дослідити стан міждисциплінарних динамічних об'єднань умінь з предметно-сюжетного малювання, розв'язування і складання простих арифметичних задач та загальних пізнавальних навчальних дій у молодших школярів із ДЦП, які мають різний ступінь інтелектуальних порушень.

3. Розробити, обґрунтувати та експериментально перевірити методику міжпредметного перенесення та корекційного управління розвитком загальних пізнавальних навчальних дій та вмінь молодших школярів із ДЦП зі складання простих арифметичних задач, опосередкованого розвитком умінь з предметно-сюжетного малювання.

Об'єктом дослідження є процес навчання молодших школярів із ДЦП.

Предметом дослідження є корекційне управління розвитком загальних пізнавальних навчальних дій та вмінь молодших школярів із ДЦП зі складання простих арифметичних задач, опосередковане розвитком умінь з предметно-сюжетного малювання, а також міжпредметне перенесення зазначених умінь.

Методологічною основою дослідження стали: теорія функціональних систем (П. Анохін, К. Судаков); концепція про першу і другу сигнальні системи (І. Павлов, І. Сеченов); теорія Л. Виготського про зони розвитку; теоретико-методологічні основи корекційно-розвиткової роботи з дітьми з дизонтогенезом (С. Миронова, О. Романенко, В. Синьов, В. Тарасун, Л. Фомічова, А. Шевцов, М. Шеремет); концепція системно-синергетичного підходу до аналізу корекційно-реабілітаційних систем (А. Шевцов), принципи та методи евристики (А. Хуторський); психологічні концепції щодо ефективності комплексного підходу до навчання і виховання учнів (Ю. Бабанський, І. Бех, Г. Костюк, С. Максименко); концепція опосередкування розвитку особистості її діяльністю та середовищем перебування (П. Гальперін, В. Давидов, О. Леонтьєв).

Методи дослідження. *Теоретичні:* вивчення, порівняльний аналіз, узагальнення й систематизація даних спеціальної психолого-педагогічної літератури, навчальних програм, корекційно-розвиткових методик з проблеми наукового пошуку з метою визначення стану розробленості та перспективних напрямів її вирішення; мисленнєвий експеримент і метод мисленнєвого моделювання з метою розробки завдань для дітей розглядуваної категорії. *Емпіричні:* цілеспрямоване включене і невключене спостереження за корекційно-розвитковим процесом, бесіди з педагогами, психологами, учнями початкових класів із ДЦП, аналіз, узагальнення й систематизація робіт учнів з образотворчого мистецтва та математики з метою виявлення стану міждисциплінарних динамічних об'єднань умінь з ПСМ, розв'язування і складання ПАЗ та ЗПНД учнів і створення відповідних експериментальних психолого-педагогічних умов; психолого-педагогічний експеримент констатувального та формувального характеру з метою визначення рівнів розвитку вмінь з образотворчого мистецтва та математики та ЗПНД учнів, а також перевірки ефективності методики міжпредметного перенесення та корекційного управління розвитком ЗПНД та вмінь молодших школярів із ДЦП зі складання ПАЗ, опосередкованого розвитком умінь з ПСМ. *Статистичні:* кількісний, якісний аналіз і статистична обробка за t-критерієм Стьюдента отриманих експериментальних даних дослідження з метою перевірки їх достовірності, оцінки динаміки рівнів розвитку вмінь з образотворчого мистецтва і математики та ЗПНД учнів і ефективності розробленої методики формувального експерименту.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що *вперше:*

- визначено критерії діагностики стану міждисциплінарних динамічних об'єднань умінь з предметно-сюжетного малювання, розв'язування і складання простих арифметичних задач у молодших школярів із ДЦП;

- виявлено взаємозалежності: 1) підвищення рівня розвитку вмінь з предметно-сюжетного малювання опосередковано сприяє підвищенню рівня розвитку вмінь зі складання простих арифметичних задач за допомогою підвищення рівня розвитку вмінь з розв'язування простих арифметичних задач; 2) сила взаємного впливу згаданих умінь та дій, які мають різні рівні розвитку і знаходяться у різних зонах розвитку, залежить від різниці рівнів їх розвитку та зон їх розвитку;

- доведено, що опосередковане корекційне управління розвитком умінь молодших школярів з ДЦП (система трьох процесів «розвиток – корекція – розвиток») складається з двох типів безпосереднього управління: розвиток умінь з предметно-сюжетного малювання управляє корекцією вмінь з розв'язування простих арифметичних задач (система двох процесів «розвиток – корекція»), корекція вмінь з розв'язування простих арифметичних задач управляє розвитком умінь зі складання простих арифметичних задач (система двох процесів «корекція – розвиток»);

- розроблено методику міжпредметного перенесення та корекційного управління розвитком загальних пізнавальних навчальних дій та вмінь молодших

школярів із ДЦП зі складання простих арифметичних задач, опосередкованого розвитком умінь з предметно-сюжетного малювання;

уточнено: сутнісні характеристики вмінь молодших школярів із ДЦП з предметно-сюжетного малювання, розв'язування і складання простих арифметичних задач, загальних пізнавальних навчальних дій та їх міждисциплінарних динамічних об'єднань, які знаходяться в зонах актуального і найближчого розвитку; сутність спеціальних синергетичних методів освіти та запропоновано їх педагогічні назви;

набули подальшого розвитку: методики викладання математики та образотворчого мистецтва для дітей з порушеннями психофізичного розвитку; система оцінювання рівнів розвитку самостійності молодших школярів із ДЦП.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробці та можливості застосування в умовах спеціальних шкіл методики міжпредметного перенесення та корекційного управління розвитком ЗПНД та вмінь молодших школярів із ДЦП зі складання ПАЗ, опосередкованого розвитком умінь з ПСМ. Матеріали дослідження можуть бути використані у процесі корекційної освіти учнів початкових класів із ДЦП; під час розробки програм корекційно-розвиткового призначення; у процесі підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження доповідались і знайшли схвалення на 26 міжнародних і 9 всеукраїнських конференціях:

міжнародних: «Стан та перспективи розвитку корекційної освіти» (Кам'янець-Подільський, 2009); «Соціалізація особистості: культура, освітня політика, технології формування» (Суми, 2011); «Теоретичні та методичні засади розвитку мистецької освіти в контексті європейської інтеграції», (Суми, 2013); «Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців» (Суми, 2013); «Розвиток системи корекційної освіти на сучасному етапі» (Сімферополь, 2013); «Питання педагогіки, психології та методики початкового навчання: наукова дискусія» (Суми, 2014); «Соціалізація осіб з особливими потребами у міжнародному порівнянні» (Суми, 2014); «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі» (Суми, 2015); «Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців» (Суми, 2015); «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі» (Суми, 2016); «Теоретичні та методичні засади розвитку мистецької освіти в контексті європейської інтеграції» (Суми, 2017); «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін» (Суми, 2014, 2017); «Корекційна освіта: історія, сучасність та перспективи розвитку» (Кам'янець-Подільський, 2012, 2015, 2016, 2017); «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі» (Суми, 2018, 2019); «Освітні інновації: філософія, педагогіка, психологія» (Суми, 2016, 2017); «Еколого-валеологічне виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в сучасному освітньому просторі» (Суми, 2015, 2018);

«Topical issues of the development of modern science» (Софія, Болгарія, 2020); «Dynamics of the development of world science» (Ванкувер, Канада, 2020); «Perspectives of world science and education» (Осака, Японія, 2020);

всеукраїнських: «Освіта в інформаційному суспільстві: філософські, психологічні та педагогічні аспекти» (Суми, 2010); «Інклюзивна освіта на сучасному етапі становлення школи інноваційного типу» (Сімферополь, 2011); «Психотерапія в сучасному суспільстві: ілюзії і реальність» (Суми, 2011); «Проблеми мистецько-педагогічної освіти: здобутки, реалії та перспективи» (Суми, 2018); «Евристична освіта у суспільстві нових соціальних та особистісних цінностей» (Суми, 2014); «Наука ХХІ століття, індустрія хай-тек та сучасна освіта» (Суми, 2012); «Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти ХХІ століття» (Суми, 2013); «Пізнавально-творча і духовна самореалізація особистості в евристичній освіті» (Суми, 2015); «Самореалізація пізнавально-творчого і професійного потенціалу особистості в інноваційній освіті» (Суми, 2016).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження опубліковано в 48 наукових працях: у 4 розділах монографії, 9 – у вітчизняних фахових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, 16 у вітчизняних фахових виданнях, 1 – у загальнонауковому виданні, у 18 матеріалах конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації 334 сторінки. Основний зміст викладено на 196 сторінках. Список використаних джерел становить 337 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методологічні засади і методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення, наведено дані про апробацію та впровадження у навчальний процес одержаних результатів, подано інформацію про публікації та обсяг дисертаційного дослідження.

У **першому розділі «Теоретичні основи опосередкованого корекційного управління розвитком умінь молодших школярів з дитячим церебральним паралічем»** представлено результати аналізу філософської, загальної та спеціальної психолого-педагогічної і дидактичної вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з проблеми дослідження.

Теорія композиції в образотворчому мистецтві розкрита в працях Н. Волкова, М. Кириченка, І. Руднева, М. Яремківа; розробкою методики викладання тематичного малювання в початкових класах займались О. Бакієва, М. Гнатюк, В. Демків, С. Ігнат'єв, В. Кардашов, В. Кожухов, С. Коновець, Л. Масол, І. Мужикова, Н. Сокольнікова, Є. Шорохов, в корекційній школі для дітей з порушенням інтелектуального розвитку – І. Грошенков, В. Петрова та ін., з порушенням опорно-рухового апарату – Г. Кузнецова, І. Левченко, О. Приходько та ін. Розробкою методики роботи над арифметичними задачами в початкових класах займались М. Богданович, М. Козак, Я. Король, Г. Лищенко та ін., а в корекційній школі – К. Ардобацька, О. Гаврилов, Н. Гаврилова, В. Ек,

М. Кузьмицька, М. Перова, В. Петрова, Л. Прохоренко, В. Тарасун та ін. Процес перенесення вміння планувати свою діяльність з ігрової ситуації в навчальну проаналізовано у дослідженні С. Ніколаєва «Формування планувальної основи пізнавальної діяльності засобами гри в учнів допоміжної школи (молодший шкільний вік)», яке виконано під керівництвом І. Єременка. В нашій роботі представлено перенесення вмінь та загальних пізнавальних навчальних дій у нові умови – з уроків образотворчого мистецтва на уроки математики.

Аналіз літератури доводить, що в учнів недостатньо розвинені вміння з розв'язування та складання ПАЗ, вміння виділяти інформацію для складання необхідної задачі певного типу, уявляти предметну і сюжетну ситуацію задачі, розв'язувати цю задачу й перевіряти правильність отриманої відповіді тощо. В учнів практично відсутні зв'язки між названими вміннями, що не дозволяє дітям одночасно їх використовувати. Школяр не може скласти задачу, якщо він з помилками розв'язує готову аналогічну ПАЗ. Отже, необхідно здійснювати процес корекції вмінь з розв'язування простих арифметичних задач, щоб успішно застосовувати безпосереднє корекційне управління розвитком умінь учнів складати задачі. Однією з найважливіших причин помилкового розв'язування ПАЗ є недостатньо розвинені вміння уявляти предметну і сюжетну ситуацію задачі. Подолати дану проблему допоможе розвиток недостатньо розвинених умінь з ПСМ. Отже, в освітній процес необхідно ввести безпосереднє розвиткове управління корекцією вмінь розв'язувати ПАЗ із застосуванням методики міжпредметного перенесення загальних пізнавальних навчальних дій та вмінь з уроків образотворчого мистецтва на уроки математики.

Отже, доходимо до висновку щодо необхідності створення методики міжпредметного перенесення та корекційного управління розвитком загальних пізнавальних навчальних дій та вмінь молодших школярів із ДЦП зі складання простих арифметичних задач, опосередкованого розвитком умінь з предметно-сюжетного малювання.

У другому розділі «Вивчення стану міждисциплінарних об'єднань умінь та загальних пізнавальних навчальних дій у молодших школярів з дитячим церебральним паралічем» охарактеризовано міждисциплінарні об'єднання вмінь з ПСМ, розв'язування і складання ПАЗ та ЗПНД у молодших школярів із ДЦП.

Діяльність міждисциплінарних об'єднань умінь уможливорює взаємоузгоджене протікання процесів розвитку та корекції в уміннях з ПСМ, розв'язування і складання ПАЗ та ЗПНД, що сприяє задоволенню системи потреб учня в адаптації до складного навколишнього середовища.

Нами визначено критерії початкового, середнього, достатнього та високого рівнів розвитку міждисциплінарних об'єднань умінь з ПСМ, розв'язування і складання ПАЗ, а також зв'язків між уміннями з ПСМ та розв'язування ПАЗ, між уміннями з розв'язування та складання ПАЗ, між уміннями з ПСМ, розв'язування і складання ПАЗ: *відповідності малюнку законам композиції* (виділення сюжетно-композиційного центру, закон цілісності, контрастів, впливу «рами», новизни, життєвості); *відповідності розв'язку задачі її типу* (визначені взаємозв'язки між числовими даними, вибрана дія відповідає умові та запитанню задачі, наявність та

точність формулювання відповіді, співвідношення запитання і відповіді задачі, відповідність назви величин у виконаних діях та отриманих результатах, раціональність запису задачі в зошиті); *відповідності готової та розробленої учнем задачі* (відповідність за числами, предметами, типом задачі; наявність точно сформульованої умови з двома числовими даними та словами, які вказують на взаємозв'язки між числовими даними, питання задачі співвідноситься з умовою задачі); *відповідності готових/створених учнем малюнку та задачі* (відповідність за статичними та динамічними характеристиками рівноваги, симетрії й асиметрії щодо кількості, розміру, форми, маси, часу, кольору і розміщення в просторі головних і другорядних предметів з урахуванням одиниць їх вимірювання; наявність точно сформульованої умови з двома числовими даними та словами, які вказують на взаємозв'язки між числовими даними, питання задачі співвідноситься з умовою задачі).

У дослідженні стану міждисциплінарних об'єднань умінь з ПСМ, розв'язування і складання ПСМ та ЗПНД взяло участь 250 учнів підготовчих-четвертих класів із ДЦП, серед яких 57 дітей з умовно-нормативним інтелектуальним розвитком (УНР), 89 дітей – із затримкою психічного розвитку (ЗПР), 104 дітей – з легким ступенем розумової відсталості (ЛСРВ). Результати діагностичної роботи з 52 учнями 4 класу представлено в таблиці 1. Для визначення рівнів розвитку названих умінь та зв'язків між ними використовувалась стандартна (12-бальна) система оцінювання з образотворчої діяльності та математики; для визначення рівнів розвитку уваги, сприймання, пам'яті, мислення, уяви, планування й самоконтролю використовувались системи оцінювання, запропоновані авторами відповідних психологічних методик; всі дані переведено у відсотки (високий рівень розвитку: 12 балів – 100%, 11 б. – 91,67%, 10 б. – 83,33%; достатній рівень розвитку: 9 б. – 75,0%, 8 б. – 66,67%, 7 б. – 58,33%; середній рівень розвитку: 6 б. – 50,0%, 5 б. – 41,67%, 4 б. – 33,33%; початковий рівень розвитку: 3 б. – 25,0%, 2 б. – 16,67%, 1 б. – 8,33%).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика рівнів розвитку вмінь та загальних навчальних пізнавальних дій в учнів 4 класів

Уміння та ЗПНД		Групи учнів із ДЦП		
		Рівні розвитку вмінь та ЗПНД в учнів з		
		УНР (8 учнів)	ЗПР (25 учнів)	ЛСРВ (19 учнів)
Уміння	Уміння з ПСМ	55,8 %	51,3 %	43,6 %
	Уміння з розв'язування ПАЗ	53,9 %	49,5 %	41,9 %
	Уміння зі складання ПАЗ	52,0 %	47,7 %	40,2 %
	Зв'язок між уміннями з ПСМ і розв'язування ПАЗ	39,0 %	33,8 %	25,4 %
	Зв'язок між уміннями з розв'язування і складання ПАЗ, з ПСМ і складання ПАЗ	37,2 %	32,1 %	23,8 %
ЗПНД	Увага	58,4 %	53,9 %	46,2 %
	Сприймання	57,5 %	53,0 %	45,3 %
	Пам'ять	56,6 %	52,1 %	44,7 %
	Мислення	54,7 %	50,3 %	42,7 %
	Уява	52,8 %	48,5 %	41,0 %
	Планування	51,2 %	46,9 %	39,4 %
	Самоконтроль	50,3 %	46,0 %	38,5 %

Діагностична методика стану вмінь включала розроблені нами прості арифметичні задачі, предметні та сюжетні малюнки. З метою визначення рівня розвитку вмінь ПСМ дітям пропонувалось створити малюнок на тему, відповідну навчальній програмі з образотворчого мистецтва для кожного класу. З метою визначення рівня розвитку вмінь з розв'язування задач було розроблено систему ПАЗ тих типів, які вказані в навчальній програмі з математики для кожного класу. При розробці системи задач було враховано також наступні вимоги: предмети, про які йдеться в умові задачі, є добре знайомими дітям; числові дані умови задачі та шукане число відповідають розглядуваному концентру (10, 20, 100, 1000); арифметична дія, яка є розв'язком задачі, не викликає труднощів у більшості учнів. З метою визначення рівня розвитку вмінь зі складання ПАЗ та наявності взаємозв'язків між уміннями з ПСМ і розв'язування ПАЗ, між уміннями з розв'язування і складання ПАЗ та між уміннями з ПСМ і складання ПАЗ було розроблено систему задач та предметних і сюжетних малюнків. Предмети, зображені на малюнку та вказані в умові задачі, співпадали за такими характеристиками: кількість, розмір, форма, маса, час, колір і розміщення в просторі, а також одиниці їх вимірювання. Дітям пропонувалось підібрати задачу до малюнка, предметний і сюжетний малюнки до задач; скласти задачу, аналогічну щойно розв'язаній, а також прості задачі за предметним та сюжетним малюнками. В учнів зв'язки між уміннями з ПСМ, розв'язування і складання ПАЗ існували тільки на нижчих рівнях розвитку названих умінь, що негативно впливає на здатність молодших школярів із ДЦП одночасно застосовувати й адекватно переносити свої вміння в нові умови, виправляти свої помилки. Діагностика стану ЗПНД здійснювалась за допомогою методик дослідження уваги, сприймання, пам'яті, мислення, уяви. На основі отриманих нами даних та результатів досліджень таких науковців, як: Г. Афузова, Л. Виготський, Н. Государєв, Т. Докучина, А. Долженко, С. Дураков, О. Дьячков, С. Комлик, В. Кротенко, С. Лієпіня, В. Лубовський, О. Мамічева, Е. Мастюкова, В. Петрова, Н. Пеньковська, Л. Прохоренко, Г. Пятакова, С. Рубінштейн, М. Савіна, Т. Сак, І. Свиридович, В. Синьов, Л. Солнцева, Н. Стадненко, І. Ужченко, Ж. Шиф та ін. здійснено порівняльну характеристику уваги, сприймання, пам'яті, мислення, уяви, самоконтролю, планування молодших школярів із ДЦП з різними ступенями інтелектуальних порушень.

Отримані результати констатувального етапу дослідження (таблиця 1) засвідчили необхідність проведення спеціальної корекційно-розвиткової роботи з образотворчого мистецтва і математики. Це зумовлює доцільність розроблення і наукового обґрунтування методики, яка має незмінну структуру, незалежну від змісту навчальних дисциплін, на яких вона застосовується, тому й може управляти функціонуванням міждисциплінарних об'єднань умінь та ЗПНД.

У третьому розділі «Упровадження в навчальний процес методики опосередкованого корекційного управління розвитком умінь молодших школярів з дитячим церебральним паралічем складати прості арифметичні задачі» представлено методику міжпредметного перенесення та корекційного управління розвитком ЗПНД та вмінь молодших школярів із ДЦП зі складання ПАЗ, опосередкованого розвитком умінь з ПСМ, проаналізовано спрямованість

корекційно-розвиткової роботи за даною методикою; викладено результати психолого-педагогічної діагностики стану міждисциплінарних динамічних об'єднань ЗПНД та вмінь з ПСМ, розв'язування і складання ПАЗ, доведено ефективність запропонованої методики.

Корекційно-розвиткова робота протягом формувального експерименту здійснювалась у три етапи: на першому здійснювалось управління процесом розвитку вмінь з ПСМ; на другому проводилось паралельне управління двома процесами – розвитку вмінь з ПСМ та корекції вмінь з розв'язування ПАЗ; на третьому реалізувалось паралельне управління трьома процесами – розвитку вмінь з ПСМ, корекції вмінь з розв'язування ПАЗ та розвитку вмінь зі складання ПАЗ. В такому поєднанні міжпредметний зв'язок полегшує реалізацію внутрішньопроектного зв'язку, оскільки уміння з ПСМ сприяють точнішому розумінню предметної і сюжетної ситуації задачі, що попереджає виникнення помилок при її розв'язуванні, а правильно розв'язана задача є основою для складання аналогічної задачі. Послідовно-паралельний характер зв'язків між етапами корекційно-розвиткової роботи сприяє виникненню та закріпленню зв'язків між ЗПНД та вміннями з ПСМ, розв'язування і складання ПАЗ за рахунок систематичного входження їх до одного міждисциплінарного об'єднання вмінь.

Реалізація методики відбувалась на уроках математики та образотворчого мистецтва у фронтальній та індивідуальній формах роботи. В основу побудови методики покладено наступні принципи: принцип «завтрашньої радості» А. С. Макаренка, принципи синергетики (складності, підпорядкування, кооперативності, когерентності, відкритості, нерівноважності, нелінійності, становлення, діалогічності, подвійності), принципи евристики (особистісного цілепокладання учня, вибору індивідуальної освітньої траєкторії, продуктивності освіти, ситуативності навчання, освітньої рефлексії).

Згідно з експериментальною методикою, учень самостійно чи за допомогою вчителя виконує завдання: 1. Розглядає предметні й сюжетні малюнки з теми малювання. Слухає/читає задачу. 2. У готових/створюваних малюнку та задачі визначає/демонструє та називає словами: 1) головні та другорядні предмети; 2) *статичні* (показують початок і результат виконання дії) та *динамічні* (показують процес виконання дії) *характеристики* рівноваги, симетрії й асиметрії щодо кількості, розміру, форми, маси, часу, кольору і розміщення в просторі *головних і другорядних предметів* з урахуванням одиниць їх вимірювання; 3) способи виділення та правильність розміщення на зображувальній площині головних і другорядних предметів, ритму, рівноваги, симетрії й асиметрії; 4) дії головних і другорядних предметів, передбачає результат – збільшення чи зменшення множини головних предметів та зміни одиниць їх вимірювання; 5) взаємозалежності, співвідношення, відповідності та взаємозв'язки між характеристиками головних і другорядних предметів, усвідомлює сюжетну ситуацію у готових/створюваних малюнку та задачі. 3. Пригадує визначені ним у готових/створюваних малюнку та задачі характеристики головних і другорядних предметів для того, щоб відповідно до сюжетного малюнку вибрати дію з числовими даними умови задачі, яка відповідає визначеним відношенням між предметами і питанню готової задачі. Записує на чернетці розв'язання цифрами і

знаками дій і відношень без обчислення результату. 4. Остаточо визначається зі змістом малюнка і за необхідності виконує орієнтовний лінійний чи кольоровий малюнок на чернетці (ескіз), підбирає систему кольорів на палітрі тощо. Повторює умову та питання готової задачі спочатку за питаннями вчителя, потім – самостійно на основі всієї наочності. Формулює повну умову задачі з двома числовими даними, з усіма необхідними словами, які розкривають взаємозв'язки між числовими даними. Формулює питання задачі. 5. У готовому/створюваному малюнку співвідносить характеристики головних та другорядних предметів. Співвідносить умову й питання готової/розробленої задачі. 6. Закриває очі і намагається уявити малюнок у найдрібніших деталях. Малює, спираючись на власний ескіз та вибрану систему кольорів на палітрі тощо. Виконує необхідні обчислення. Завершує розпочатий на чернетці запис – вписує відповідь за допомогою цифр. 7. Співвідносить: уявлений малюнок із реальним, створений малюнок із завданням учителя, отриману відповідь з умовою та питанням задачі. 8. Розповідає про проаналізований/створений ним малюнок, дає повну відповідь на питання задачі. 9. Записує умову задачі, розв'язання та відповідь у зошит.

На кожному етапі корекційно-розвивальної методики застосовувались наступні синергетично-евристичні методи і прийоми роботи відповідно до елементів функціональних систем П. Анохіна та структури діяльності за О. Леонтьєвим. *На підготовчому етапі* застосовувався метод емоційного налаштування на розвиткову/корекційну роботу. *На I етапі* – метод виявлення недостатньо розвинуеного вміння та загальних пізнавальних навчальних дій (далі – дій). *На II етапі* – метод виявлення достатньо розвинених умінь, які найчастіше об'єднуються з недостатньо розвиненим умінням та діями, для чого необхідно: 1) прийом стимулювання виникнення у людини потреби в удосконаленні недостатньо розвинуеного вміння та дій; 2) прийом актуалізації зв'язків недостатньо розвинуеного вміння та дій з іншими достатньо розвиненими вміннями. *На III етапі* – метод створення синестезичного образу себе: 1) прийом створення проміжного варіанту синестезичного образу себе з нестабільно вдосконаленим умінням та діями; 2) прийом створення остаточного варіанту синестезичного образу себе зі стабільно вдосконаленим умінням та діями. *На IV етапі* – метод розвитку/корекції недостатньо розвинуеного вміння та дій, які знаходяться в зоні найближчого розвитку. *На V етапі* – метод розвитку/корекції недостатньо розвинуеного вміння та дій, які знаходяться в зоні актуального розвитку. *На четвертому і п'ятому етапах* необхідно було визначити шлях розвитку/корекції та реалізувати його: використовуючи створений синестезичний образ себе з нестабільно/стабільно вдосконаленим умінням та діями як мету й актуалізовані достатньо розвинені вміння та дії, здійснювати процес розвитку/корекції недостатньо розвинуеного вміння та дій до досягнення бажаного рівня їх розвитку: 1) прийом ухвалення рішення про спосіб досягнення проміжного/остаточного результату розвитку/корекції; 2) прийом вибору програми діяльності з досягнення проміжного/остаточного результату розвитку/корекції: визначити спосіб удосконалення і використання умінь та дій у ході розвиткової/корекційної роботи; 3) прийом зацікавлення дитини в удосконаленні своїх умінь та дій у ході розвиткової/корекційної роботи; 4)

прийом використання створеного синестезичного образу себе як мети розв'язкової/корекційної роботи, прийом стимулювання остаточного нестабільного/стабільного вдосконалення недостатньо розвиненого вміння та дій; 5) прийом досягнення запланованих параметрів проміжного/остаточного результату розв'язкової/корекційної роботи з недостатньо розвиненим умінням та діями; 6) прийом орієнтування на синестезичний образ себе як на мету та на достатньо розвинені вміння та дії, які найчастіше об'єднуються з недостатньо розвиненим умінням та дією в ході розв'язкової/корекційної роботи; 7) прийом порівняння отриманого проміжного/остаточного результату розв'язкової/корекційної роботи з раніше створеним синестезичним образом себе як з раніше поставленою метою. Під час IV етапу вміння та дії знаходяться у нестабільному стані, тому в ньому відбуваються оборотні зміни; під час V етапу вміння та дії знаходяться у стабільному стані, тому в ньому відбуваються необоротні зміни. Методика є системою питань, які розроблено нами на основі евристичних методів освіти (метод евристичних питань, метод інверсії, метод аналогії).

Методика сприяє задоволенню потреб дітей у вдосконаленні їх ЗПНД та вмінь з ПСМ, розв'язування і складання ПАЗ, переносити вміння в нові умови, а також сприяє становленню в учнів умінь правильно ставити проміжні та кінцеву цілі, долати труднощі, що виникають в процесі досягнення мети. Адже методика побудована таким чином, що дитині доводиться самостійно визначати систему цілей, досягнення яких забезпечить задоволення її освітніх потреб та появи «корисного пристосувального результату» (П. Анохін).

Порівняємо рівні розвитку вмінь з ПСМ, розв'язування і складання ПАЗ і зв'язків між ними, а також рівні розвитку уваги, сприймання, пам'яті, мислення, уяви, планування й самоконтролю в 52 учнів 4 класів спеціальних шкіл для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату контрольної (КГ) та експериментальної груп (ЕГ) (таблиці 2 і 3). У формульованому експерименті наша методика була застосована для учнів підготовчого-четвертого класу.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика динаміки рівнів розвитку вмінь в учнів 4 класів КГ і ЕГ

Групи учнів із ДЦП	Контрольна група (22 учні)			Експериментальна група (30 учнів)		
	Рівні розвитку вмінь в учнів з			Рівні розвитку вмінь учнів з		
	УНІР (2 учня)	ЗПР (9 учнів)	ЛСРВ (11 учнів)	УНІР (6 учнів)	ЗПР (16 учнів)	ЛСРВ (8 учнів)
Уміння з ПСМ	61,8 %	57,2 %	48,8 %	85,3 %	79,7 %	67,9 %
Уміння з розв'язування ПАЗ	59,5 %	54,9 %	46,7 %	81,3 %	75,8 %	64,1 %
Уміння зі складання ПАЗ	57,0 %	52,6 %	44,4 %	77,3 %	71,9 %	60,3 %
Зв'язок між уміннями з ПСМ і розв'язування ПАЗ	44,0 %	38,7 %	29,6 %	65,4 %	59,1 %	46,6 %
Зв'язок між уміннями з розв'язування і складання ПАЗ, з ПСМ і складання ПАЗ	41,8 %	36,5 %	27,6 %	61,5 %	55,4 %	42,9 %

**Порівняльна характеристика динаміки рівнів розвитку загальних
пізнавальних навчальних дій в учнів 4 класів КГ і ЕГ**

Групи учнів із ДЦП ЗПНД	Контрольна група (22 учні)			Експериментальна група (30 учнів)		
	Рівні розвитку ЗПНД в учнів з			Рівні розвитку ЗПНД в учнів з		
	УНІР (2 учня)	ЗПР (9 учнів)	ЛСРВ (11 учнів)	УНІР (6 учнів)	ЗПР (16 учнів)	ЛСРВ (8 учнів)
Увага	64,8 %	60,4 %	51,8 %	89,0 %	83,4 %	71,6 %
Сприймання	63,5 %	58,9 %	55,5 %	87,0 %	81,4 %	69,6 %
Пам'ять	62,1 %	57,5 %	49,2 %	85,1 %	79,5 %	68,1 %
Мислення	59,7 %	55,2 %	46,9 %	82,1 %	76,6 %	64,9 %
Уява	57,4 %	52,9 %	44,8 %	79,2 %	73,8 %	62,2 %
Планування	55,2 %	50,8 %	42,6 %	76,5 %	71,1 %	59,5 %
Самоконтроль	53,9 %	49,3 %	41,3 %	74,6 %	69,3 %	57,6 %

Контрольний зріз, який відбувався в кінці навчального року, засвідчив покращення результатів навчання у всіх молодших школярів із ДЦП у КГ та ЕГ (таблиці 2 і 3). Отримані результати дослідження рівнів розвитку вмінь з ПСМ, розв'язування і складання ПАЗ, уваги, сприймання, пам'яті, мислення, уяви, планування й самоконтролю молодших школярів із ДЦП обумовлені застосуванням в освітньому процесі відповідно традиційних методик в основному з безпосереднім управлінням процесами розвитку і корекції в системі вмінь (КГ) і методики міжпредметного перенесення та корекційного управління розвитком ЗПНД та вмінь молодших школярів із ДЦП зі складання ПАЗ, опосередкованого розвитком умінь з ПСМ (ЕГ).

В результаті застосування методики виявилось, що підвищення рівня розвитку вмінь з ПСМ сприяє підвищенню рівня розвитку вмінь з розв'язування ПАЗ, підвищення рівня розвитку вмінь з розв'язування ПАЗ сприяє підвищенню рівня розвитку вмінь зі складання ПАЗ. Отже, підвищення рівня розвитку вмінь з ПСМ сприяє підвищенню рівня розвитку вмінь зі складання ПАЗ. Підвищення рівнів розвитку вмінь уможливорює утворення зв'язків на більш високих рівнях їхнього розвитку, що сприяє одночасному використанню названих академічних умінь молодших школярів із ДЦП. Після завершення формуального експерименту між названими вміннями утворились зв'язки, і розвиток умінь став конвергентним (таблиці 2 і 3).

За результатами досліджень підраховано безпосередню кореляцію рівнів розвитку вмінь з ПСМ, розв'язування і складання ПАЗ (таблиця 4).

Таблиця 4

**Порівняльна характеристика кореляції рівнів розвитку вмінь
молодших школярів із ДЦП**

Кореляція рівнів розвитку вмінь	УНІР	ЗПР	ЛСРВ
Вміння з ПСМ і вміння з розв'язування ПАЗ	1,00	1,00	1,00
Вміння з розв'язування ПАЗ і вміння зі складання ПАЗ	1,00	1,00	1,00

Отже, спостерігається опосередкована кореляція вмінь з ПСМ і вмінь зі складання ПАЗ. Уміння зі складання ПАЗ за t-критерієм Стьюдента = 2,77 (похибка $p < 0,01$). Даний факт свідчить про значний ступінь впливу вмінь з ПСМ на вміння зі складання ПАЗ через вміння з розв'язування ПАЗ, а отже, про високу

дієвість опосередкованого корекційного управління розвитком умінь молодших школярів із ДЦП зі складання ПАЗ.

Таким чином, результати дослідження виявили підвищення рівнів розвитку умінь з ПСМ, розв'язування і складання ПАЗ та зв'язків між ними за визначеними критеріями, що дозволило дійти висновку про ефективність розробленої методики управління розвитком умінь молодших школярів із ДЦП зі складання ПАЗ за допомогою корекції вмінь з розв'язування ПАЗ та розвитку вмінь з ПСМ.

ВИСНОВКИ

У дисертації дістала подальшого розвитку проблема опосередкованого корекційного управління розвитком молодших школярів із ДЦП.

1. Аналіз наукових літературних джерел, педагогічного досвіду, традиційних підходів до навчання дітей дає змогу стверджувати, що проблема опосередкованого корекційного управління розвитком молодших школярів із ДЦП є актуальною й потребує розробки новітніх підходів з метою покращення ефективності корекційно-розвиткового впливу на дитину з порушенням опорно-рухового апарату та успішної подальшої її соціалізації.

2. Визначено критерії початкового, середнього, достатнього та високого рівнів розвитку вмінь з образотворчого мистецтва та математики: відповідності малюнку законам композиції, відповідності розв'язку задачі її типу, відповідності готової та розробленої учнем задачі, відповідності готових/створених учнем малюнку та задачі.

3. Виявлено, що в системі трьох умінь найвищий рівень розвитку має вміння з ПСМ, найнижчий – вміння зі складання ПАЗ, середній – вміння з розв'язування ПАЗ. Недостатньо свідоме включення ЗПНД та вмінь з ПСМ, розв'язування і складання ПАЗ в одне міждисциплінарне об'єднання проявляється в труднощах одночасного застосування й адекватного перенесення своїх умінь в нові умови, виправлення власних помилок тощо. Отже, спостерігається дивергентний розвиток названих умінь. В учнів 4 класу зв'язки між уміннями з ПСМ, розв'язування і складання ПАЗ мали наступні рівні розвитку: в учнів з УНІР і ЗПР – середній, в учнів з ЛСРВ – початковий; зв'язки між уміннями з розв'язування ПАЗ і складання ПАЗ, між уміннями з ПСМ і складання ПАЗ: в учнів з УНІР – середній, в учнів з ЗПР і ЛСРВ – початковий. Отримані результати засвідчили необхідність розроблення і наукового обґрунтування методики, яка має незмінну структуру, незалежну від змісту навчальних дисциплін, на яких вона застосовується, тому й може управляти функціонуванням міждисциплінарних об'єднань умінь та ЗПНД.

4. Розроблено методику, яка є системою евристичних питань. Сутність методики полягає: 1) у цілеспрямованому стимулюванні розвитку вмінь зі складання ПАЗ за допомогою корекції вмінь з розв'язування ПАЗ та розвитку вмінь з ПСМ; 2) у міжпредметному перенесенні згаданих умінь та ЗПНД з уроків образотворчого мистецтва на уроки математики. Методика реалізувалась у три етапи: розвиткової роботи з ПСМ, корекційної роботи з розв'язування ПАЗ і розвиткової роботи зі складання ПАЗ. Методика сприяє задоволенню потреб учнів у вдосконаленні їх умінь з ПСМ, розв'язування і складання ПАЗ, а також сприяє становленню в учнів умінь правильно ставити проміжні та кінцеву цілі,

долати труднощі, які виникають в процесі досягнення мети. В ході реалізації методики здійснювався вплив на увагу, сприймання, пам'ять, мислення, уяву, планування, самоконтроль молодших школярів з ДЦП.

5. Встановлено, що підвищення рівня розвитку вмінь з ПСМ сприяє підвищенню рівня розвитку вмінь з розв'язування ПАЗ, підвищення рівня розвитку вмінь з розв'язування ПАЗ сприяє підвищенню рівня розвитку вмінь зі складання ПАЗ. Отже, підвищення рівня розвитку вмінь з ПСМ сприяє підвищенню рівня розвитку вмінь зі складання ПАЗ. Підвищення рівнів розвитку вмінь уможливує утворення міждисциплінарних об'єднань даних умінь та ЗПНД на більш високих рівнях, що сприяє одночасному використанню названих академічних умінь. Розвиток умінь учнів став конвергентним. В учнів 4 класу зв'язки між уміннями з ПСМ, розв'язування і складання ПАЗ мали наступні рівні розвитку: в учнів з УНІР і ЗПР – достатній, в учнів з ЛСРВ – середній; зв'язки між уміннями з розв'язування ПАЗ і складання ПАЗ, між уміннями з ПСМ і складання ПАЗ: в учнів з УНІР і ЗПР – достатній, в учнів з ЛСРВ – середній. У контрольній групі утворення зв'язків між уміннями з ПСМ і розв'язування ПАЗ в учнів з УНІР покращилось на 5%, в учнів з ЗПР – на 4,9%, в учнів з ЛСРВ – на 4,2%; утворення зв'язків між уміннями з ПСМ і розв'язування ПАЗ в учнів з УНІР покращилось на 4,6%, в учнів з ЗПР – на 4,4%, в учнів з ЛСРВ – на 3,8%. В експериментальній групі утворення зв'язків між уміннями з ПСМ і розв'язування ПАЗ в учнів з УНІР покращилось на 26,4%, в учнів з ЗПР – на 25,3%, в учнів з ЛСРВ – на 21,2%; утворення зв'язків між уміннями з ПСМ і розв'язування ПАЗ в учнів з УНІР покращилось на 24,3%, в учнів з ЗПР – на 23,3%, в учнів з ЛСРВ – на 19,1%. Результати формувального експерименту засвідчили значні позитивні зміни у рівнях розвитку ЗПНД та вмінь молодших школярів із ДЦП з ПСМ, розв'язування і складання ПАЗ та зв'язків між ними. Ефективність запропонованої методики статистично підтверджена.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Колективні монографії

1. Золотарьова Т. В. Горизонтальні зв'язки в системах «особистість» і «дефект» у дітей з психофізичними порушеннями. *Теоретичні та методичні аспекти корекційно-реабілітаційної діяльності*: [монографія]; за ред.: Т. М. Дегтяренко, Ю. М. Картавої. Суми: Мрія, 2015. С. 83-104.
2. Золотарьова Т. В. Вплив макроструктури методичної системи опосередкованого корекційного управління розвитком молодших школярів з психофізичними порушеннями на їх пізнавальні психічні процеси. *Теорія і методика навчання й виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: від історії до інновацій*: [монографія]; за заг. ред. А. А. Сбруєвої, С. М. Кондратюк. Суми: Мрія, 2015. С 79-100.
3. Золотарьова Т. В. Пізнавально-творча самореалізація молодших школярів із ДЦП і стан сформованості їх уміння здійснювати планування та самоконтроль навчальної діяльності. *Навчання й виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у викликах сьогодення*: [монографія]; за заг. ред.

О. В. Лобової, І. П. Рогальської-Яблонської. Суми: ФОП Цьома С.П., 2018. С. 78-97

4. Золотарьова Т. В. Принципи функціонування систем правильних і помилкових знань, умінь, навичок як основа корекційної складової освітнього процесу. *Корекційно-реабілітаційна діяльність у сучасному освітньому просторі*: [монографія]; за заг. ред. Боряк О.О., Дегтяренко Т.М. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. С. 146-166.

Статті у вітчизняних фахових виданнях, що включені в міжнародні наукометричні бази

5. Золотарьова Т. В. Вплив мікроструктури методики опосередкованого корекційного управління розвитком молодших школярів на їх увагу, сприймання і мислення під час розвивальної роботи з образотворчого мистецтва. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Науковий журнал. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. № 5. С. 3-15.

6. Золотарьова Т. В. Вплив мікроструктури методики опосередкованого корекційного управління розвитком молодших школярів на їх увагу, сприймання і мислення під час корекційної роботи з математики. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Науковий журнал. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. № 6. С. 97-108.

7. Золотарьова Т. В. Методика стимулювання розвитку в молодших школярів умінь використовувати правила створення композиції в процесі тематичного малювання. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Збірник наукових праць. Вип. 7. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006. Т. 2. С. 108-120.

8. Золотарьова Т.В. Вплив мікроструктури методики опосередкованого корекційного управління розвитком молодших школярів на їх увагу, сприймання і мислення під час розвивальної роботи з математики. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. Збірник наукових праць. Київ: Атопол, 2015. Вип. 10. С. 72-80.

9. Золотарьова Т. В. Вплив детерміністичної наукової освітньої парадигми на співвідношення систем «особистість» і «дефект» молодших школярів із ДЦП. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Науковий журнал. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. № 9 (63). С. 247-264.

10. Золотарьова Т. В. Проблема формування вмінь молодших школярів із ДЦП на основі детерміністичної наукової освітньої парадигми. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Науковий журнал. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. № 10 (64). С. 254-269.

11. Золотарьова Т. В. Пізнавально-творча самореалізація молодших школярів із ДЦП і стан сформованості їх емоцій, волі, інтересів, потреб, цілей, мотивів і мотивації. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Науковий журнал. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. № 8 (62). С. 241-263.

12. Золотарьова Т. В. Методика стимулювання корекції порушень. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць. Вип. 9. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2017. Т. 1. С. 83-97.

13. Золотарьова Т. В. Характеристика дисипативних функціональних структур, які виникають у системах «особистість» і «дефект». *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Збірник наукових праць. 2015. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006. Вип. V. Том 2. С. 117-132.

Статті у вітчизняних фахових виданнях

14. Золотарьова Т. В. Корекція як процес, що змінює співвідношення систем «особистість» і «дефект» у дітей з психофізичними порушеннями. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету*. Серія соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. Випуск X. С. 70-74.

15. Золотарьова Т. В. Синергетичні методи корекції. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. Випуск XII. С. 41-44.

16. Золотарьова Т. В. Кореляція вертикальних процесів у системах «особистість» і «дефект» у дітей з психофізичними порушеннями. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Науковий журнал. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2010. № 8. С. 128-150.

17. Золотарьова Т. В. Вклад Л. С. Виготського у становлення синергетичного підходу в корекційній педагогіці. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Корекційна педагогіка та психологія*. Серія 19. Збірник наукових праць. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. № 15. С. 89-93.

18. Золотарьова Т. В. Горизонтальні зв'язки у системах «особистість» і «дефект» у дітей з психофізичними порушеннями. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Серія 19. Збірник наукових праць. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. № 16. С. 65-70.

19. Золотарьова Т.В. Теоретичне обґрунтування методики стимулювання корекції порушень. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2011. Вип. XVII. Частина 1. Серія: соціально-педагогічна. С. 49-63.

20. Золотарьова Т.В. Синергетичні методи корекційної педагогіки. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Серія 19. Збірник наукових праць. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. № 19. С. 73-77.

21. Золотарьова Т. В. Фрактальність корекційного процесу. *Філософія науки: традиції та інновації*. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2011. № 1. С. 191-198.

22. Золотарьова Т. В. Нелінійний корекційний діалог: перша група питань прийому співпраці. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Серія 19. Збірник наукових праць. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. № 17. С. 84-90.

23. Золотарьова Т. В. Утворення функціональних систем під час застосування синергетичної технології управління вертикальними процесами у системах «особистість» і «дефект». *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2012. Вип. XVII. Ч. 1. С. 95-103.

24. Золотарьова Т. В. Управління вертикальними процесами у системах «особистість» і «дефект» людей з психофізичними порушеннями. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Серія 19. Збірник наукових праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. № 21. С. 93-98.

25. Золотарьова Т. В. Корекційне управління розвитком системи «особистість» людей з психофізичними порушеннями. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Серія 19. Збірник наукових праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. № 22. С. 79-84.

26. Золотарьова Т. В. Схематичне зображення структури систем «особистість» і «дефект»: гносеологічний аспект. *Філософія науки: традиції та інновації*, 2013. № 1. С. 171-182.

27. Золотарьова Т. В. Динаміка рівнів утворення дисипативних функціональних структур у МШ із ДЦП. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія: соціально-педагогічна Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2013. Вип. XXII. Частина 2. С. 206-217.

28. Золотарьова Т. В. Взаємодія вчителя й учня під час застосування синергетичної технології управління вертикальними процесами у системах «особистість» і «дефект». *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Серія 19. Збірник наукових праць. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. № 23. С. 86-93.

29. Золотарьова Т. В. Методика опосередкованого корекційного управління розвитком молодших школярів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Науковий журнал. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. № 3. С. 176-191.

Статті у загальнонаукових виданнях

30. Золотарьова Т. В. Опосередковане корекційне управління розвитком підсистеми вмінь зі складання простих задач у МШ із ДЦП. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців* Збірник наукових праць. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. Вип. II. С. 44-53.

Матеріали конференцій

Статті

31. Золотарьова Т.В. Розвиток особистості дитини з психофізичними порушеннями як нелінійний, стохастичний, коливальний процес. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціальна реабілітація дітей з порушеннями інтелекту»*. Симферополь, Феодосія, 2008. С. 22-26.

32. Золотарьова Т.В. Прямі та обернені процеси між системами «особистість» і «дефект» у дітей з психофізичними порушеннями. *Матеріали I обласної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми логопедії та реабілітації»*. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2010. С. 210-222.

33. Золотарьова Т.В. Нелінійний корекційний діалог: друга група питань прийому співпраці. *Материалы Всеукраинской научно-практической конференции (с участием зарубежных учёных) «Инклюзивное образование на современном этапе становления школы инновационного типа»*. Симферополь, 2011. С. 131-137.

34. Золотарьова Т. В. Внутрішнє управління процесом розвитку підсистем умінь з тематичного малювання, розв'язування та складання задач у МШ із ДЦП. *Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих учених «Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців»*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. С. 613-621.

35. Золотарьова Т. В. Створення дидактичних методик, відповідних рівню розвитку людини. *Материалы Международной научно-практической конференции «Развитие системы коррекционного образования на современном этапе»*. Симферополь, 2013. С. 129-134.

36. Золотарёва Т. В. Идеи К. Д. Ушинского об уровнях обобщения информации и фрактальная структура методик синергетической технологии управления вертикальными процессами в системах «личность» и «дефект». *Материалы международной научно-практической конференции «Традиции и инновации в судьбах национальных образовательных систем»*. Курск: ООО «Мечта», 2014. Т. 1. С. 380-385.

37. Золотарьова Т.В. Вплив мікроструктури методики на увагу, сприймання і мислення молодших школярів з психофізичними порушеннями під час четвертого і п'ятого етапів корекційно-розвивальної роботи. *Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих учених «Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців»*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. Вип. 3. С. 143-156.

38. Золотарьова Т. В. Методика стимулювання розвитку в молодших школярів умінь використовувати закон контрастів у процесі тематичного малювання. *Матеріали V Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми логопедії та реабілітації»*. Суми: ФОП Цьома С. П., 2016. С. 28-33.

39. Золотарьова Т. В. Безпосереднє внутрішнє управління прямими вертикальними процесами, які відбуваються у позитивних і негативних складових людини як системи «біо-соціо-дух». *The 5th International scientific and practical conference “Topical issues of the development of modern science”*. Publishing House “ACCENT”, Sofia, Bulgaria, 2020. P. 456-467.

40. Золотарьова Т. В. Фрактальність методики стимулювання розвитку знань, умінь, навичок. *The 5th International scientific and practical conference “Dynamics of the development of world science”*. Perfect Publishing, Vancouver, Canada, 2020. P. 517-526.

41. Золотарьова Т. В. Вплив мікроструктури методичної системи опосередкованого корекційного управління розвитком умінь зі складання простих задач на спрямованість особистості молодших школярів із ДЦП. *The 5th International scientific and practical conference "Perspectives of world science and education"*. CPN Publishing Group, Osaka, Japan, 2020. P. 395-404.

Тези доповідей

42. Золотарьова Т. В. Завтрашня радість як основа досягнення мети. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти XXI століття»*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. С. 99-102.

43. Золотарьова Т. В. Формування в майбутніх учителів початкових класів спеціальної школи вміння управляти утворенням дисипативних функціональних структур у системі «вчитель – учень». *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін»*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. Т. 2. С. 211-214.

44. Золотарьова Т. В. Метод евристичних питань як основа методики опосередкованого корекційного управління розвитком МШ із ДЦП. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Евристична освіта у суспільстві нових соціальних та особистісних цінностей»*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. С. 177-181.

45. Золотарьова Т. В. Методика стимулювання розвитку в молодших школярів із ДЦП уміння використовувати правила створення композиції в процесі тематичного малювання. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка»*. Суми: ФОП Цьома С.П., 2016. Ч. 1. С. 44-48.

46. Золотарьова Т. В. Проблема самоконтролю в процесі формування здорового способу життя молодших школярів із ДЦП, які мають затримку психічного розвитку. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Еколого-валеологічне виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в сучасному освітньому просторі»*. Суми: ФОП Цьома С.П., 2018. С. 132-134.

47. Золотарьова Т. В. Фрактальність методики стимулювання корекції помилкових знань, умінь, навичок. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі»*. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. С. 92-96.

48. Золотарьова Т. В. Синергетична здоров'язбережувальна освітня технологія. *Матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Освіта і здоров'я»*. Суми: ФОП Цьома С. П., 2020. Т. 2. С. 96-99.

АНОТАЦІЇ

Золотарьова Т. В. Опосередковане корекційне управління розвитком молодших школярів з дитячим церебральним паралічем. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2021.

Дисертаційне дослідження присвячене проблемі міжпредметного перенесення та корекційного управління розвитком загальних пізнавальних навчальних дій та вмінь молодших школярів із ДЦП зі складання простих арифметичних задач, опосередкованого розвитком умінь з предметно-сюжетного малювання.

Визначені особливості та критерії стану міждисциплінарних об'єднань умінь з предметно-сюжетного малювання, розв'язування і складання простих арифметичних задач та загальних пізнавальних навчальних дій у молодших школярів із ДЦП одночасно з умовно-нормативним інтелектуальним розвитком, затримкою психічного розвитку, легким ступенем розумової відсталості, з урахуванням яких розроблено методику міжпредметного перенесення та корекційного управління розвитком загальних пізнавальних навчальних дій та вмінь молодших школярів із ДЦП зі складання простих арифметичних задач, опосередкованого розвитком умінь з предметно-сюжетного малювання.

Розроблена методика послідовно та паралельно стимулює вдосконалення вмінь з предметно-сюжетного малювання, розв'язування і складання простих арифметичних задач та загальних пізнавальних навчальних дій, що сприяє значному підвищенню рівнів розвитку й одночасному використанню названих академічних умінь, адекватному перенесенню вмінь у нові умови, самостійному своєчасному виявленню та виправленню власних помилок, інтелектуальному розвитку, а також успішній соціальній адаптації та інтеграції молодших школярів із ДЦП.

Ключові слова: молодші школярі, дитячий церебральний параліч, предметно-сюжетне малювання, прості арифметичні задачі, корекція, розвиток, міжпредметні та внутрішньопредметні зв'язки.

Золотарёва Т.В. Опосредованное коррекционное управление развитием младших школьников с детским церебральным параличом. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2021.

Диссертационное исследование посвящено проблеме межпредметного перенесения и коррекционного управления развитием общих познавательных учебных действий и умений младших школьников с ДЦП по составлению простых арифметических задач, опосредованного развитием умений по предметно-сюжетному рисованию.

Охарактеризованы умения младших школьников с ДЦП по предметно-сюжетному рисованию, решению и составлению простых арифметических задач, общие познавательные учебные действия и их междисциплинарные динамические

объединения как сложные, структурно и функционально неоднородные, открытые системы, способные к взаимосовершенствованию по поливариантным путям.

Определены критерии начального, среднего, достаточного и высокого уровней развития умений по предметно-сюжетному рисованию, решению и составлению простых арифметических задач, а также связей между названными умениями: соответствия рисунка законам композиции, соответствия решения задачи её типу, соответствия готовой и составленной учеником задачи, соответствия готовых/созданных учеником рисунка и задачи.

Разработана система простых арифметических задач, предметных и сюжетных рисунков для комплексного оценивания междисциплинарных динамических объединений умений по предметно-сюжетному рисованию, решению и составлению простых арифметических задач, а также систему оценивания уровней развития самостоятельности младших школьников с ДЦП.

Выявлено, что наивысшего уровня развития достигают умения по предметно-сюжетному рисованию, самого низкого – умения по составлению простых арифметических задач, среднего уровня – умения по решению простых арифметических задач. Определено, что у младших школьников с ДЦП наблюдается дивергентное развитие умений по предметно-сюжетному рисованию, решению и составлению простых арифметических задач. Выяснено, что недостаточно сознательное включение общих познавательных учебных действий и умений по предметно-сюжетному рисованию, решению и составлению простых арифметических задач в одно междисциплинарное динамическое объединение проявляется в трудностях одновременного применения и адекватного переноса своих умений в новые условия, исправления ошибок и т. п.

Разработана методика, которая является системой эвристических вопросов. Сущность методики состоит: 1) в целенаправленном стимулировании развития умений составлению простых арифметических задач при помощи коррекции умений по решению простых арифметических задач и развития умений по предметно-сюжетному рисованию; 2) в межпредметном переносе названных умений и общих познавательных учебных действий с уроков изобразительного искусства на уроки математики. Методика реализовалась в три этапа: первый – развивающая работа по предметно-сюжетному рисованию, второй – коррекционная работа по решению простых арифметических задач, третий – развивающая работа по составлению простых арифметических задач. Доказано, что методика: 1) управляет функционированием междисциплинарных динамических объединений умений по предметно-сюжетному рисованию, решению и составлению простых арифметических задач и общих познавательных учебных действий; 2) способствует удовлетворению потребностей учеников в усовершенствовании названных умений и становлению у детей умения правильно ставить цели, преодолевать трудности, возникающие в процессе достижения целей.

Установлено, что в ходе применения методики повышение уровня развития умений по предметно-сюжетному рисованию способствует повышению уровня развития умений по решению простых арифметических задач, повышение уровня

развития умений по решению простых арифметических задач способствует повышению уровня развития умений по составлению простых арифметических задач. Выяснено, что повышение уровня развития умений позволяет междисциплинарным динамическим объединениям возникать на более высоких уровнях развития умений и общих познавательных учебных действий, что способствует одновременному использованию умений по предметно-сюжетному рисованию, решению и составлению простых арифметических задач и делает развитие младших школьников с ДЦП конвергентным.

Ключевые слова: младшие школьники, детский церебральный паралич, предметно-сюжетное рисование, простые арифметические задачи, коррекция, развитие, межпредметные и внутрипредметные связи.

Zolotariova T. V. Mediated correctional management of elementary students with cerebral palsy development. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences in the speciality 13.00.03 – Special Education. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2021.

The dissertation research is devoted to the problem of interdisciplinary transfer and correctional management of general cognitive educational activities and skills improvement with elementary students with cerebral palsy in compiling simple arithmetic tasks, mediated by the content drawing skills development.

The ability of elementary students with cerebral palsy in content drawing skills development, simple arithmetic tasks solving and composing, general cognitive educational activities and their interdisciplinary dynamic associations, from the point of their actual and potential development, are described. The criterias for the basic, intermediate, sufficient and advanced levels of content drawing skills development, solving and composing simple arithmetic tasks, as well as the congruence of the skills: the drawings are to be appropriate to the laws of composition, the arithmetic tasks solutions correspond to the needed type, the composed by the students' tasks should match the proposed by the teacher tasks, the congruence of the proposed/composed by students' arithmetic tasks to the drawings.

Our methodology is a system of heuristic questions. The methodology considers elementary students with cerebral palsy to obtain a spectrum of intellectual development levels. The proposed methodology purposefully, consistently and in parallel stimulates the content drawing skills development, simple arithmetic tasks solving and composing skills and general cognitive educational activities improvement, contributes to a significant increase in development and simultaneous use of the mentioned academic skills, to adequate transfer of skills to new conditions, to identification and correction of their own mistakes, to intellectual development, as well as to successful social adaptation and integration of elementary students with cerebral palsy.

Key words: elementary students, children with cerebral palsy, content drawing skills development, simple arithmetic tasks, correction, development, interdisciplinary and intradisciplinary links.

Підписано до друку 08.04.2021 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 прим. Зам. № 096
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.